

SELÇUKLU SULTANI ALP ARSLAN VE BİZANS*

Aleksis G. K. SAVVIDIS

Orta çağ İslâm tarihinde dört Selçuklu sultanının isimleri temayüz etmektedir. İlk ikisi yani «Büyük Selçuklular» hanedanından Alp Arslan (1063-72) ve onun oğlu Melikşâh (1072-92) zamanında, Yakın doğu dünyasında güçlü bir Türkmen soyu egemenliğinin temelleri atılmıştır. Diğer ikisi Kılıç Arslan II ve Keykubâd I'dir. Anadolu Selçukluları döneminde Kılıç Arslan II (1156-92) ve Keykubâd I (1220-37) zamanında, Anadolu'nun büyük bir kısmı ile Karadeniz kıyılarında Selçuklu egemenliği yayılmıştır. Konya onların başkenti, iken, düşünce ve kültürel alanda Bağdat rakip şehir olarak benimsenmiştir.

Yukarıda sözü edilen dört isimden ilki olan Arap Arslan'ın başlıca görevi, 11. yüzyılın sonundan, Moğol istilasına, aşağı yukarı 13. yüzyılın ortalarına kadar Yakın Doğu'da egemen rolünü sürdürmeyi başaran Selçuklu hakimiyetini kurmak ve sağlamlaştırmak olmuştur.

Türkçede Alp Arslan «yiğit», utkulu «veya» gözüpek» arslan anlamına gelmektedir. Büyük Selçuklu Hanedanının kurucusu Selçuk'un torunun oğlu olan en ünlü sultanının ismi böyleydi¹.

* Çeviren : Esin Ozansoy, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yunan Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.

Alexis G.K. Savvidis, O Σελτζούκος Σουλτάνος Αλπ Αρσλάν και το Βυζάντιο, ΜΥΡIOBIBAOΣ, 7 ΑΘΗΝΑ (1985), 18-25, adı makalesi Yunanca aslından çevrilmiştir. («Selçuklu Sultanı Alp Arslan ve Bizans» adlı makalenin ilk baskısı *Myriobiblos* dergisinin 7. sayısında, Atina 1985, s. 18-25, Yunanca olarak yayınlanmıştır.)

1 «Yiğit Arslan» demek olan bu müslüman adının tamamı Alp Arslan Muhammed İbn Davud İbn Mikhail İbn Selçuk idi. Bkz. genel bib. E. Gibbon,

Alp Arslan Hicri yıl 421 (1029/30)'de doğdu, babası Davut Çağrı Bey Batı İran'ın yöneticisi ve ilk Selçuklu sultanı olan Tuğrul Bey'in kardeşiydi (1038-63)². 1063'de amcasının ölümüyle, Orta Asya'da Çin ve Hindistan'ın batı sınırlarından (Bugünkü Afganistan ve Pakistan), Anadolu'nun doğu vilayetlerine ve Suriye'nin kuzey-doğu sınırlarına kadar uzanan bir devletin mirasına kondu.

Çağdaş ve biraz geç Hristiyan kaynaklarının dışında (Bizans, Ermeni, Gürcü ve Suriye), Alp Arslan'ın yaşamı ve yönetimi hakkında önemli bilgiler veren bir eser vardır. Müslüman kaynaklardan, özellikle anonim bir yazarın Farsça Melik-nâme adlı kitabı 11. yy.'ın sonu- 12. yy.'ın başında yazılmıştır³ ve Selçuklu İmparatorluğunun (1063-72/3) on yıllık süre içinde yazgısını elinde tutan büyük sultanın anısına atfedilmiştir.

Henüz çok gençken, 1050 civarında, Alp Arslan babasının ordularını Afganistan'da hüküm süren Türk soylu Gaznelilere karşı başarıyla yönetti⁴ ve 1058'de amcasını İran'da bulunan güçlü Emir

The Decline and Fall of the Roman Empire, III (London 1923), 399 vd., Cl. Cahen, *The Turkish Invasion: the Seltçükids*; K. Setton'da *A History of Crusades*, I (Madison Wisc. 1969²), 137-76, özellikle 147 vd., idem, *Pre-Ottoman Turkey. A General Survey of the Material and Spritual Culture and History 1071-1330* (London 1968), 25 vd., Sp. Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the 11 th through the 15 th Century* (California 1971), 94 vd. Keza Bkz. Cl. Cahen, *Turcobyzantina et Oriens Christianus* (London 1974 Variorum Reprints'de), F. Taeschner, *The Turks and the Byzantine Empire to the End of the Thirteenth Century*, *Cambridge Medieval History*'de, IV, 1 (1966) 736-52, O. Turan, *Selçuklular zamanında Türkiye, Siyasi Tarih Alp Arslan'dan Osman Gazi'ye kadar, 1071-1318*. (İstanbul 1971), W. Barthold, *Turkestan down to the Mongol Invasion* (London 1974⁴). Keza Bkz. A. Savvidis, *To Byzantio kai oi Seltzouki Tourkoi ton 110 aiona* (Athina 1980), 67-77. Selçuk, Selçukluların soyu ve «Büyük Selçuklular» tarihi için Bkz. A. Savvidis'in *Megali Geniki Egkikiopaidia Ydria* (MGEY)'daki *Seltzoukoi* (Megali) adlı makalesine.

2 A. Savvidis, *Tuğrul Bey*, MGEY.

3 11. yüzyıla tarihlenen Melik-Name'nin kaybolmuş orijinal yapının tahmini olarak yeniden titizlikle düzeltilmesini Cl. Cahen yapmıştır. *Le Malik-nameh et l'Histoire des Origines Seldzükides*, *Oriens* 2 (Paris 1949), 31-65. Krş. idem, *Pre-Ottoman Turkey...*, 19.

4 Gazneliler için Bkz. C. Bosworth, *The Ghaznavids. Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran, 994-1040* (Edirnbourg 1983), idem, *The Medieval History of Iran, Afghanistan and Central Asia*, (London 1977, Variorum Rep-

İbrahim Yinal'ın tehlikeli hücumundan kurtardı⁵. 1061'de babasının ölümünden sonra, Horasan'da babasının mirası vasiyetle ona geçti, Alp Arslan 1061 - 1063 yılları arasındaki iki ayaklanmaya başarıyla karşı koydu. Ayaklanmanın biri Herat'taki amcası Musa Yabgu'nun diğeri ise, Arslan Yabgu'nun oğlu Kutalmış'ın başkaldırmalarıdır⁶. Sonunda Alp Arslan, ayaklanmaları bastırdı ve isyancı esirlere yiğitçe davrandı, fakat kısa bir zaman sonra Kutalmış esrarlı bir şekilde öldü (galiba sultan onu öldürtülmesini sağladı, zira onu tahtının güvenliği için tehlikeli birisi olarak görüyordu). Kutalmış'ın oğullarından biri olan Süleyman (I) İbn Kutalmış, daha sonra 1080 - 81'de, Anadolu'da İznik'te, yani Bizans bölgelerinde Anadolu Selçuklu sultanlığını kurmaya çalıştı⁷.

1063'de Tuğrul Bey'in ölümünden sonra, erkek mirasçısı ve halefi olmadığından Alp Arslan, Tuğrul Bey'in mirasçısı olarak ortaya çıkan başka anadan olan kardeşi Süleyman'ı, bertaraf etmeye muvaffak oldu. Böylece Alp Arslan, ünlü doğu bilimcisi Prof. Cahen'in de belirttiği gibi, biri Horasan'daki Çağrı Bey'den ve diğeri İran'daki Tuğrul Bey'den olan iki mirası da kendi idaresinde birleştirmiş oldu⁸.

Alp Arslan bu tutumuyla Azerbaycan, Irak, Huzistan ve Fars bölgelerinin hakimi oldu. Şanssız Süleyman'ın eski destekçisi vezir el-Kündüri Alp Arslan'ın ve halefi Melikşah'ın egemenliğinin sürdüğü dönemde, bilge bir insan, bilim ve eğitimin gelişiminde göstermiş olduğu girişimlerinden dolayı büyük bir ün kazanarak,

rints) X. yüzyılın başından XVIII'e kadar, zengin notlarla derlenmiş olan çalışmalarlardır.

5 A. Savvidis, *İbrahim İnal*, MGEY.

6 Kutalmış'ın kişiliği için Bkz. Cahen, *Qutlumush et ses fils avant l'Asie Mineure, Der Islam* 39 (Berlin 1964), 14-27 (= Turcobyzantina'da ki V. kitap). Krş. A. Savvidis, *Koutlounous*, MGEY, C. Brockelmann, *History of the Islamic Peoples* (New York 1980), 257'de Kutlumuş'un isyanı 1063/64 olarak tarihleniyor ve Vryonis, *The Decline...*, 94, 1063'de.

7 Anadolu Selçukluları için genel olarak Bkz. Cahen'in çeşitli eserlerine Keza Bkz. A. Savvidis, *Seltzoukoi tou Roum*, MGEY. Bu sultanın hanedanlığı ve hükümdarlığı hakkında Bkz. A. Savvidis, *Süleyman I İbn Koutlounous*, MGEY.

8 Cahen, *La première pénétration turque en Asie Mineure, Byzantion* 18 (Bruxelles 1946/48), 5-67, özellikle 21 (= Turcobyzantina'da 1. kitap). Krş. idem *Pre-Ottoman Turkey...*, 26.

Bağdat egemenliğinin en yüksek kademelerinde görev alan, Nizâm ül-Mülk'ün sonuçlandırıcı tasarımı ve Alp Arslan'ın onayıyla öldürüldü⁹.

1063'den sonra Abbâsî halifesi el-Ka'im (1031 - 75), Alp Arslan'ın «sultan» olarak egemenliğini tanıdı. O sonuncu ve en kuvvetli sultandı, 1064-68 yılları arasındaki 5 yıllık sürede Ermeniyeye ve Gürcistan bölgelerine geniş çapta akınlar yaptı¹⁰. 16 Ağustos 1064'de Kars'ı alarak¹¹, Ermeni başşehri Ani'yi yağma etti, böylece Ermeni Bagratuni hanedanlığının arta kalan kısımlarını da ortadan kaldırmış oldu.

1065 yılının sonlarında, dedesinin türbesini ziyaret etmek üzere Horasan'a doğru giderken, Buhârâ ve Karahanlı bölgelerini ele geçirdi, onları tamamiyle boyun eğmeye zorladı¹².

Afganistan'ın Gazneli yöneticileri kendisiyle imzalamış oldukları barış antlaşmasının yenilenmesi için acele ettiler. Güçlü sultan sürekli müttefiklerini ve kendisine bağlı olanları, Şehzade Melikşâh'ı yasal veliyaht olarak tanımaları için zorladı ve daha sonra Mısır, Filistin ve Suriye'de 10. yy.'ın son 10 yılından beri iktidarda bulunmuş olan Şii (İsmâili) Fâtîmî halifesini, uzun vadeli bir amaçla bozguna uğratmak için, yeni bir fetihler dizisine başladı¹³.

9 Bağdat'ta mantıklı ve âdil insanların hocası olan Nizâm ül-Mülk'e «Hacı Rüstem» adını verdiler. Bkz. K. Amantos, *Istoria Byzantinou Kratous, II (İ.S. 867-1204)*, (Athina 1977), 213, 5. dip notu, Setton'da Cahen, a.g.e., I, 153 vd. Krş. A. Savvidis, *To Byzantion kai oi Seltzoukoi...*, 26-7, idem, *Nizam al-Moulk, MGEY*.

10 Bkz. Gibbon, *The Decline and Fall...*, III, 400, R. Grousset, *Histoire de l'Arménie à 1071* (Paris 1947), 610 vd, 613 vd., 615 vd., Setton'da Cahen, I, 148, idem, *Une campagne du Seljukide Alp Arslan en Georgie, Bedi Kartlisa (Revue de Kartvéologie)* 41/42 (Paris 1962), 17-20 (= Turcobyzantina'da VII. kitap), M. Canard, *La campagne arménienne du Sultan Alp Arslan et la prise d'Ani en 1064, Revue des Études Arméniennes* 2 (Paris 1965), 239-59, C. Toumanoff, *Armenia and Georgia, Cambridge Medieval History*, IV, 1620, 622, D. Zakythinos, *Byzantini Istoria, I (324-1071 İ.S.)*, (Athina 1977) 489, A. Savvidis, *To Byzantio kai oi Seltzoukoi...*, 25 vd.

11 Cahen, *La première Pénétration...*, 24, Ani'nin alınışını 1065 olarak tarihliyor.

12 A. Savvidis, *Karakhanides, MGEY*.

13 969'da iktidara geçişinden, 1171'de Salahaddin Eyyubî'nin son verişine kadar ki, geçen sürede bu önemli halifelik için, *Encyclopedia of Islam*²'da Fâtîmî'ler maddesine bakınız.

1067'de Türkmenler Hristiyan bölgelerinde devamlı oturabilmeleri konusunda istekte bulunurlarken, Alp Arslan'ın idaresindeki Selçuklular Bizans'ın önemli kenti olan Kayseri'yi tahrip ettiler. Alp Arslan, Azerbaycan'da mutlak bir egemenliğe damgasını vururken (1068), Gürcistan'a da sefer yaptı. Bizans'ta ise, saygıdeğer dul Eudokia Makrembolitissa'nın ve onun oğullarının adına ülkeyi yöneten bürokratların sayesinde, geçici olarak kansız bir darbe önlenmişti ve Balkan'larda Peçenek'lere karşı yapılan savaşlarda, zengin bir askerî güçle karşı koyan sâbık general Romanos IV. Diogenes (1068-71) yeni bir imparator olarak ortaya çıkmıştı¹⁴.

1065'den beri, sultanın Türkmen birlikleri, Anadolu'ya sürekli yıllık akınlar yaptılar¹⁵, fakat 1068 yılı, kuzey - batı Suriye ve Anadolu'da Romanos'un seferleri uzun Bizans-Selçuklu çarpışmalarının başlangıç tarihi oldu. Dört yıl süren savaş 26 Ağustos 1071'de Malazgirt savaşıyla son buldu, ilk defa bir Bizans hükümdarı, bir müslüman hükümdarının eline esir düşerken, Bizans'ın doğu bölümünü imparatorluk için geri alınmayacak bir şekilde kaybetti¹⁶. Türkmen birliklerinin sahte bir geri çekilme savaş taktiği uygulamasıyla, Alp Arslan Bizans'luların büyük sayıdaki başlıca kuvvetlerini arkadan vurmaya başardı. O bu savaş taktiğini-Diogenes'in büyük düşüncesizliğine karşı - uygulamıştı. İmparatorun büyük düşmanının oğlu hain Andronikos Dukas, (Bkz. daha yukarıdaki 14. dip notuna), ustalıkla imparatorun savaş meydanında yenilgiye uğradığı haberini birliklerine bildirerek panik yaratmıştı¹⁷.

14 Romanos için Bkz. P. Karolidis, *O Autokratoras Romanos o Diogenis* (Leukosia 1970), K. Kyriazis, *Romanos o Diogenis, Istor. Eikonogr.* 5 (Athina 1968), 138-45, N. Kalomenopoulos, *Romanos IV, Megali Elliniki Egkyklopaideia Pysrou*, 21, 306-7, A. Savvidis, *Romanos IV Diogenis, MGEY*. Yeni imparatorun başlıca rakipleri, Mikhail Psellos ve 1067 yılının sonunda ölen Konstantinos I Dukas'ın erkek kardeşi, «Kaysar» Ioannis Dukas'dır.

15 S. Runciman, *Istoria ton Staurophorion*, I (Athina 1977), 57-8.

16 J. Laurent, *Byzance et les Turcs Seljoucides dans l'Asie Mineure jusqu'en 1081* (Nancy-Paris 1919), 106.

17 Malazgirt savaşının Hristiyanlık için üzüntü kaynağı olduğu, başlıca Bizans, (Attalelatis, Synekhistis Skylitzis, Bryennios, Zonaras, Psellos, Glykas) keza ayrıca doğu (Mikhail Syros, Matthalos Edessas, Mpar Ebraios), İslâm ve batılı (Goulielmos Apoullias) kaynaklarında belirtiliyor, sırasıyla şu eserlere Bkz: Cahen, *La campagne de Manzikert d'après les sources musulmanes, Byzantion* 9

Runciman'ın yazmış olduğu gibi, Alp Arslan'ı, Bizanslılar ve Fâtımiler arasındaki ittifak, görüldüğü kadarıyla çok rahatsız ediyordu. Ve ilk fetihlerinden Ermeniye bölgesini korumak için gayret sarfediyordu, böylece Fâtimilerin gelecekteki esas amaçlarını engelleyebilmişti¹⁸. Son yıllarda varılan görüş birliğine göre, Alp Arslan 1117'ye kadar Selçuklu egemenliği altında bulunan Suriye bölgelerindeki Selçuklu egemenliğine başlangıç olarak 1070' de müslüman Halep Emir'ini kendisine bağımlı kılmıştır. Aynı zamanda Edessa'yı da (bugün kü Şanlı Urfa) kuşatmışken, Alp Arslan'ın artan gücünü etkin olarak karşılayabilmede Bizans'ın Fâtimilerle olan ittifakından yeterince yararlanamadığına bağlanmıştır¹⁹.

Bruxelles 1934), 628-42. (= Turcobyzantina'da II. kitap), M. Mathieu, Une source négligée de la bataille de Manzikert: les Gesta Roberti Wiscardi de Guillaume d'Apulie, *Byzantion* 20 (1950), 89-103, E. Janssens, La bataille de Mantzikert (1071) selon Michel Attaleiates, *Annuaire de l'Hist.-Philolog.* 22 (Bruxelles 1973), 291-304, J. Cheynet, Mantzikert: une désastre militaire?, *Byzantion* 50 (1980), 410-38. Keza Bkz. E. Tsolakis'in kitabındaki açıklamalarına, O Attaleiatas os kritikos ton epikheiriseon kai tis taktikis tou polemou, *Byzantina 1* (Thessaloniki 1962), 187-204, G. Kouka'nın bilinen makalesinde olduğu gibi, I Makhi tou Mantzikert: Oletros tis Khristianosynis, *Istor. Eikonogr.* 166 (Athina 1982), 60-4. Keza Bkz. K. Paparrigopoulos, *Istoria Ellinikon Ethnous*, IV² (Athina 1932°) 17 vd., Gibbon, *The Decline and Fall*, III, 402 vd. Grousset, *Histoire de l'Arménie*, 624 vd., 626 vd., Runciman, *Istor. Staurophorion*, I, 58 vd., N. Moskhopoulos, Alp Arslan, MEE IV, 65-6, Amantos, *Istoria...*, II, 215, idem, Sichesais Ellinon kai Tourkon apo tou llou ai. mekhri tou 1821: I. Oi polemoi ton Tourkon pros katalipsin ton Ellinikon Khoron, 1071-1571 (Athina 1955), 30 vd., Cahen, La première pénétration..... 30, Setton'da idem, I, 148, vd., idem, *Pre-Ottoman Turkey*, 28 vd., R. Jenkins, *Byzantium: The Imperial Centuries, A.D. 610-1071* (London 1969), 372 vd., Kyriazis, Romanos o Diogenis, *Istor. Eikonogr.* 5 (1968), 143 vd., P. Charanis, *The Byzantine Empire in the 11th Century*, Setton, I, 192 vd., Karolidis, Romanos Diogenis., 51 vd., Vryonis, *The Decline*, 96 vd., Zakythinos, *Byz. Istoria* I, 491 vd., P. Willemart, Oi Seltzoukoi Tourkoi enantion tou Byzantiou, *Istor. Eikonogr.* 51 (1972), 34 vd., A. Savvidis, *To Byzantio kai oi Seltzoukoi*, 35 vd., G. Ostrogorsky, *Istoria Byzantinou Kratous*, II (711-1081 İ.S.) (Athine 1979), 234, I. Karagiannopoulos, *Istoria, Byzantinou Kratous*, II (565-1081 İ.S.) (Thessaloniki 1981°), 577 vd.

18 Runciman, *Istor. Stauroph.*, I, 57.

19 Abbas Hamdani, *A Possible Byzantine Background to the Battle of Manzikert*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi 6 (1968), 1-40, idem, *Byzantine-Fatimid Relations before the Battle of Manzikert*, *Byzantine Studies/Études Byzantines* 1 (Pittsburg-Tempe Arizona 1974), 169-79.

Cahen ve diğer araştırmacıların da doğruladığı teori, gerçekte Alp Arslan'ın amacının hiçbir zaman Bizans İmparatorluğunu ortadan kaldırma yolunda olmadığı, fakat sadece Fâtimi mezhebini etkisiz hale getirmek isteğidir²⁰. Özellikle, Türk tarihçisi Faruk Sümer'in yazmış olduğu gibi, «Alp Arslan'ın Nil vadisini, Boğaziçi kıyılarına tercih ettiği» de dikkat çekicidir²¹. Aşağı yukarı 15 yıl önce ünlü Türk Selçuklu tarihçisi Osman Turan (1978'de öldü) kuşku götürmez teorisinde bu hususu açıklarken, Alp Arslan'ın doğuştan bir fetihçi olduğunu ve hiçbir yöntemin, onu egemenlik bölgelerini genişletmesine engel olmadığını belirtmiştir²².

Geleneklerine bağlı müslüman (sünni)ların bilincinde Alp Arslan bir semboldü : büyük bir lider olarak doğmuştu, düşünce ve arzularını kabul ettirme ve yönettiği ordularında mutlak disiplin ve itaatı sağlama yeteneğine sahipti.

Çağdaş ve daha geç kaynakların (özellikle İslâm) tanıklığına göre şerefli, adil ve yüce gönüllü bir karaktere sahipti. Yukarıda sözü edilen Alp Arslan'ın üstünlüklerinden sonuncusu Bizans kaynaklarında da doğrulanmaktadır ve Malazgirt savaşından sonra esir düşen Romanos IV'e karşı gerçekten kusursuz bir şekilde davrandığı belirtilmektedir²³.

Keza Bkz. C. Toumanoff, *The Background to Manzikert, Acts 13 th Intern. Congr. of Byzantine Studies* (Oxford 1967), 411-26, Zakythinos, *Byz. Istor.* I, 491. Bizans'ın Anadolu'daki Selçuklu akınına görerek izlediği politikası için Bkz. Cahen, *La diplomatie orientale de Byzance face à la pousée seldjukide Byzantion* 35 (Bruxelles 1965), 10-15 (= Turcobyzantina'da III. kitap).

20 Cahen, *La première pénétration*, 29 vd., idem *La campagne de Manzikert*, 638, idem Setton'da, I, 148 Krş. Amantos, *Istoria*, II 215 vd., Joan Hussey, *Cambr. Mediev. Hist.* de, IV, 1, 209, Jenkins, *Byzantium...*, 370 vd., N. Itzkowitz, *Ottoman Empire and Islamic Tradition* (Princeton 1972), 6-7, Zakythinos, *Byz. Istor.* I, 493.

21 F. Sümer, *The Turks in Eastern Asia Minor in the 11th Century, Acts 13th Int. Congr. of Byzant. Studies* (Oxford 1967), 439-41. Krş. Savvidis, *To Byzantio...*, 38.

22 O. Turan, *Anatolia in the Time of the Seljuks and Beyliks, Cambridge History of Islam, IA: The Central Islamic Lands* (1970), 231-62, özellikle 232-33. Krş. Savvidis, a.g.e., 34. Turan'ın Bizans'çı N. Oikonomidis *Istor. Ellin, Ethnous* (Ekdotiki Athinon) 7 (1979), 146, in görüşüyle aynı görüşte olduğu görülmektedir.

23 J. Saunders'e göre, *A History of Medieval Islam* (London 1978), 149, «Salahaddin Eyyubi'de insancılığı ve yiğitliği ile ilgili olarak Alp Arslan hak-

Çok az kanıtlanmış olayların birinde, ılımlı bir karaktere sahip olduğu bilindiği halde, soğukkanlılığını kaybettiği ve bunu kendi yaşamıyla ödediği belirtilmektedir.

Mâveraunnehir, Amu -Deryâ ve Sır- Deryâ nehirleri arasındaki ve Sovyetler Birliği'nin güney kesiminde Kızıl Kum'daki bölgelere (orada 13. yy.'ın başından beri Moğolların başkenti Semerkant bulunuyor) yani Karahanlılar üzerinde yaptığı sefer sırasında gerçekten yenilgiye uğramıştır. Çabası tüm Türkistan'ı ele geçirmektir. Yani Aral Gölü ve Hazar Denizlerine ve atalarının toprağına sahip olmaktır²⁴. Alp Arslan'ın bu amacı, Yusuf Hârizmi veya Yusuf Harezmi diye bilinen Horasan'lı bir kale kumandanı tarafından engellenmiştir²⁵. Bu kale kumandanı Amu -Deryâ'nın batısındaki Berzem sınır kalesinin komutanı ve yöneticisi idi. Sonunda sultanın kuvvetleri (1072 sonu) kaleyi aldılar ve Yusuf'u

kında bilgi veriyor». İslâm kaynaklı bilgiler sultanın kişiliğini daha yüceltirmektedirler. Onun yüzünde uysallaşmayan bir başkomutanın ifadesini gördüklerini, kusursuz ahlak anlayışı, müslümanlık (İslâm) inancının katı bir savunucusu, eli açık bir yönetici, şerefli bir komutan olduğunu bildirmektedirler. Bkz. Cahen, *Encyclopedia of Islam*, I (1960) ve *Encyclopedia Britannica*, I (1980)'daki Alp Arslan maddesine, *Türk İslâm Ansiklopedisindeki* Alp Arslan maddesi için, «yigit arslan»ın kişiliği hakkındaki daha eski yorumlardan Paparrigopoulos, a.g.e., IV², 14 ve Karolidis, a.g.e., 28 vd.'in yapıtlarına. Hristiyan kaynaklardan yine belirli olanları, sultanın bu imajını bozmaya çalışmaktadır.

Alp Arslan ve esir düşmüş olan Romanos arasındaki ünlü dialog, imparatorun cesaretini, aynı zamanda sultanın ihtiyat ve yığıllılığını de göstermektedir. Sultan Bizans devleti tarafından önemli bir miktardaki paranın ve sözleşmenin devredilmesi şeklindeki değiş tokuşla, Diogenes'in serbest bırakılmasında anlaşmıştır (Attaleiatis, ekd, Bonn, 1853, 164 vd.). Sırasıyla aşağıdaki yorumlamalara Bkz: A. Vasiliev, *Istor. Byzant. Autokratias* (Athina 1954), 441-42, Moskhopoulos, *Alp Arslan*, MEE IV, 66, Amantos, *Istoria*, II, 216-17, idem *Skheseis Ellinon-Tourkon*, 30, Vryonis, *The Decline*, 102, dip notu 115, Ostrogorsky, *Ist. Byz. Kr.* II, 235, Karagiannopoulos, *Ist. Byz. Kr.*, II, 578-79, Savvidis, a.g.e., 37.

24 Turan, a.g.e., 233, Runciman, *Ist. Stauroph.*, I, 61. Selçuklu harekât bölgelerinin coğrafya ve topoğrafyası için Bkz. Savvidis, a.g.e., 12-13.

25 Cahen, *La première pénétration*, 34, idem, *Pre-Ottoman*, 30, Moskhopoulos, a.g.e., 66, Karolidis, a.g.e., 29 vd. Willemart, a.g.e., 97 vd., Savvidis, a.g.e., 38 vd. S. Shaw'a, *A History of the Ottoman Empire*, I (1280-1808) (Cambridge 1976), 7, ve J. Saunders'e göre a.g.e., 149, Alp Arslan 1072'de Karahanlılara karşı seferberlik ilân etmiştir.

ayakları zincirle bağlanmış olarak sürüklediler, bu esir kibirinden soğukkanlılığını kaybederek ağır hakaretlerde bulundu. Yusuf'u korkusuzluğu devam edince Alp Arslan, onu ölüm cezası tehdidiyle herkesin önüne çıkarmıştı. Korkusuz Hârizmi, sultanın özel muhafızlarının sıkı denetiminden kurtulduğu bir anda, Alp Arslan'ın kendisine fırlattığı okundan da ustaca sakınarak²⁶ şimşek gibi bir hızla üzerine atılarak, onu öldürecek derecede bıçaklamıştı. Selçukluların Arslan'ı böylece kısa bir süre sonra 40 (veya 42) yaşında yaşama gözlerini yumdu (Hicri yıl 465/1072 sonu).

Ölmeden biraz önce Alp Arslan'ın, kendini beğenmişliğinden cezalandırılmış olduğunu anladığı görülüyor ve Merv'de mezarının üzerine sırayla şu dizelerin yazılması emrini vermiştir: «Ey siz insanlar Alp Arslan'ın bu yeryüzünde, göklere kadar uzanan ününü biliyorsunuz, tüm ölümlülerin ortak yaşamını nasıl kolaylaştırdığını aşağıda toprağın altında onu görmemiz için buraya, Merv'e geliniz»²⁷.

Onun 13 yaşındaki veliahtı Melikşâh, Nizâm ül -Mülk'ün bilgileri önerileriyle babasının eserini devam ettirdi ve 1092'de ölümüne kadar Selçuklu devletinin kuvvetini daha da güçlendirerek, Yakın Doğu'da en kuvvetli İslâm gücü olmasını sağlamıştır.

26 Doğrusu Alp Arslan çağının en ünlü okçusuydu. Bkz. Gibbon, *The Decline and Fall*, III, 405.

27 18. yüzyılın sonunda Gibbon'un yazmış olduğu gibi, a.g.e., 405-6, bu yapıt günümüze kadar kurtarılamamıştır.

RESİM 1 : Malazgirt savaşında, yaralı Romanos IV Diogenes'in yakalanması emrini veren Alp Arslan atı üzerinde görülüyor. M. Ntobaston'nun tablosu.

Ο Άλπ Αρσλάν πάνω στο άλογό του διατάζει τη σύλληψη του τραυματισμένου Ρωμανού Δ' Διογένη στο Μαντζικέρτ (Ζωγραφικός πίνακας τον Μ. Ντόβαστον)

RESİM : 2 Bizanslılara karşı kazanılan zefin 900. yıldönümünü (Αύγустος 1971-Μαλαζγίrt) gösteren afişte, Alp Arslan Malazgirt'te (Αύγустος 1071 İ.S.) görülüyor.

Ο Άλπ Αρσλάν στο Μαντζικέρτ (Αύγουστος 1071 μ. Χ.) από τουρκική αφίσα για τα 900 χρόνια της νίκης κατά των Βυζαντινών (Αύγουστος 1071 - Μαλαζγίrt)